

OSOBY DUCHOWNE I ICH ODPOWIEDZIALNOŚĆ ZA PRZESTĘPSTWA SEKSUALNE W ŚWIETLE PRAWA KARNEGO ORAZ KANONICZNEGO

CLERGY AND THEIR RESPONSIBILITY FOR SEXUAL OFFENCES UNDER CRIMINAL AND CANON LAW

Anna Więcek-Durańska

Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii
Grzegorzewskiej
Instytut Psychologii
Zakład Psychologii Klinicznej Człowieka
Dorosłego
ORCID: 0000-0001-5566-8313
e-mail: a.wiecekduranska@gmail.com

ABSTRAKT

Przestępczość seksualna osób duchownych jest zjawiskiem budzącym w społeczeństwie kontrowersje. Kościół kojarzony jest bowiem z wysoko rozwiniętymi normami etycznymi i moralnymi. Do niedawna powszechnym było również przekonanie, że osoby duchowne są wyłączone spod odpowiedzialności świeckiej. W artykule przedstawiono charakterystykę odpowiedzialności karnej oraz kanonicznej duchownych. Analiza literatury jednoznacznie wskazuje, że kara, którą ponosi duchowny z jednego systemu prawnego, nie zwalnia ani nie zastępuje kary wymierzonej w innym systemie. Powiedzieć można nawet, że duchowny podlega podwójnej odpowiedzialności. Pierwszej w ramach prawa świeckiego oraz drugiej w ramach prawa kanonicznego.

Słowa kluczowe

przestępczość seksualna duchownych, odpowiedzialność karna duchownych, odpowiedzialność kanoniczna duchownych

ABSTRACT

The sexual crime of clergy is a controversial phenomenon. The Church is associated with highly developed ethical and moral norms. Until recently, it was common to believe that clergy are excluded from secular responsibility. The article presents the characteristics of criminal and canonical responsibility of clergy. An analysis of the literature indicates that the punishment received by a cleric from one legal system does not relieve or replace the punishment imposed in another system. It can even be said that the cleric is subject to double responsibility. The first under secular law and the second under canon law.

Keywords

Sexual crime of clergy, criminal responsibility of clergy, canonical responsibility of clergy

Wprowadzenie

Przestępczość seksualna jest zjawiskiem wysoce szkodliwym społecznie. Potencjalnie dotyczyć może każdego niezależnie od wieku, płci, pochodzenia społecznego czy narodowości. W literaturze przedmiotu podkreśla się, że trauma związana z doświadczeniem przemocy seksualnej utrzymywać może się przez wiele lat i dezorganizować różne sfery życia: rodzinnego, zawodowego, towarzyskiego itp. Liczne badania wskazują, że osoby, które doświadczyły traumy w dzieciństwie, częściej doświadczają poważnych problemów zdrowotnych w życiu dorosłym (m.in. lęku, depresji). Według badań nie bez znaczenia jest również to, kto był sprawcą nadużyć seksualnych. Za szczególnie dotkliwe uważa się sytuacje, w których do nadużyć doszło ze strony osób cieszących się zaufaniem osoby pokrzywdzonej. Taką sytuacją są nadużycia seksualne ze strony osób duchownych.

Wolność seksualna objęta jest ochroną prawnokarną, co oznacza, że ustawodawca sankcjonuje wszystkie zachowania, w których bez zgody osoby dochodzi do różnych nadużyć seksualnych. Szczególną ochroną otoczeni są małoletni poniżej 15. roku życia. Niniejszy artykuł przedstawia analizę dotyczącą odpowiedzialności karnej oraz kanonicznej duchownych, będących sprawcami przestępstw seksualnych.

Odpowiedzialność karna za przestępstwa seksualne osób duchownych

Panuje przekonanie o wyłączeniu osób duchownych spod odpowiedzialności karnej za popełnione przestępstwa. Pogląd ten nie ma jednak uzasadnienia w obowiązujących przepisach prawnych¹. Katalog przestępstw przeciwko wolności seksualnej został zawarty w polskim kodeksie karnym w artykułach od 197 do 204².

Podkreśla się, że zarówno osoby świeckie, jak i duchowne podlegają takiej samej odpowiedzialności karnej wedle przewidzianych przez ustawodawcę sankcji, w poszczególnych przepisach kodeksu karnego³, a pełniąca funkcja nie powinna stanowić czynnika łagodzącego lub wpływającego na obniżenie wymiaru kary. W literaturze przedmiotu podaje się, że ustawodawca, przyznając prawo wybrania stanu duchownego lub zakonnego, zastrzegł w art. 12 ust. 1 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, że duchowni „korzystają z praw i podlegają obowiązkom na równi z innymi obywatelami we wszystkich dziedzinach życia państwowego, politycznego, gospodarczego i kulturalnego”⁴.

Najbardziej burzliwe dyskusje toczą się w odniesieniu do czynów osób duchownych skierowanych wobec małoletnich⁵. Tę kategorię czynów obejmuje przepis dotyczący obcowania płciowego z małoletnimi, t.j. osobami poniżej 15 piętnastego roku życia. Potocznie nazywane jest to pedofilią, a czyny określone są mianem pedofilnych⁶. Podkreślić jednak należy, że istnieją zasadnicze różnice pomiędzy pojęciem pedofilii w sensie psychologicznym oraz prawnym.

1 K. Żaczkiewicz-Zborska, Prof. Filar: Prawo kanoniczne nie zastępuje prawa karnego, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/prof-filar-prawo-kanoniczne-nie-zastepuje-prawa-karnego,53136.html> [dostęp: 24.10.2020].

2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2020 poz. 1444, 1517; Policja, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (197-205)*, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-6> [dostęp: 24.10.2020].

3 A. Głowacka, *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*, „Acta Erasiana” 2015, t. 9, s. 138-145, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/66661/edition/65065/content> [dostęp: 24.02.2021].

4 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, t.j. Dz.U. 2005 Nr 231, poz. 1965 z późn. zm.; B. Pieron, *Równe czy identyczne traktowanie osób duchownych w prawie polskim?*, „Annales Canonici” 2017, nr 13(1), s. 155-181, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15633_acan_2224/c/2224-2203.pdf [dostęp: 24.02.2021].

5 A. Więcek-Durańska, *Przestępczość seksualna duchownych wobec osób małoletnich – analiza przypadków*, „Psychiatria Polska” 2021 [online first], nr 190, s. 1-16, <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/123883>.

6 A. Kapala, *Różnorodność wariantów diagnozy pedofilii w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, t. 53, s. 147-167, <https://www.doi.org/10.19195/2084-5065.53.9>.

Pedofilię w sensie prawnym usankcjonowano w art. 200 k.k.:

każdy kto dopuszcza się obcowania płciowego z małoletnim poniżej lat 15 lub dopuszcza się wobec takiej osoby innej czynności seksualnej lub doprowadza ją do poddania się takim czynnościom albo do ich wykonania, podlega karze pozbawienia wolności od lat 2 do 12⁷.

Z perspektywy diagnostycznej, aby postawić diagnozę zaburzeń preferencji seksualnych pod postacią pedofilii, muszą zostać spełnione ich ogólne kryteria diagnostyczne⁸:

- (1) nasilony popęd i wyobrażenia seksualne związane z niezwykłymi przedmiotami czy cechami;
- (2) doświadczanie dyskomfortu lub cierpienia psychicznego w związku z myślami czy odczuciami powiązanymi z obiektem czy osobą, przy jednoczesnym braku kontroli i powstrzymaniu się od powtarzania tego typu aktywności;
- (3) objawy muszą utrzymywać się, przez co najmniej 6 miesięcy.

Oprócz kryteriów podstawowych muszą zostać spełnione dwa kryteria szczegółowe odnoszące się bezpośrednio do pedofilii:

- (1) skłonność do aktywności seksualnej z dzieckiem lub dziećmi w wieku przed pokwitaniem musi mieć charakter utrwalonej tendencji lub skłonności;
- (2) osoba, u której diagnozowana jest pedofilia musi mieć co najmniej 16 lat i być co najmniej 5 lat starsza od dziecka (w chwili czynu).

Podkreślić należy, że nie każda osoba, która dopuściła się czynu polegającego na obcowaniu płciowym lub innych czynnościach seksualnych z małoletnim poniżej 15 roku życia wykazuje zaburzenia preferencji seksualnych nazywanych pedofilią⁹. Wskazuje się, że znaczna część czynów ma charakter zastępczy. Oznacza to, że partnerem preferowanym jest człowiek dojrzały, lecz w wyniku trudności w nawiązaniu z nim kontaktu seksualnego (np. nieśmiałość, problemy z erekcją, fizyczna nieobecność partnera itp.) działania takie podejmowane są wobec dziecka¹⁰.

W literaturze przedmiotu dotyczącej rozpowszechnienia zaburzeń preferencji seksualnych oraz ich związku z przestępczością wskazuje się, że pedofilia jest jednym z najczęściej diagnozowanych zaburzeń preferencji seksualnych¹¹. Według badań prof. Heitzmana i jego współpracowników zaburzenia te rozpoznaje się u co trzeciego sprawcy, który dokonał czynu o charakterze seksualnym na szkodę osoby małoletniej¹².

7 M. Mozgawa, M. Budyn-Kulik, *Prawnikarstwo aspekty pedofilii. Analiza dogmatyczna i wyniki badań empirycznych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006, nr 2, s. 43-78, https://czpk.pl/dokumenty/zeszyty/2006/zeszyt2/Budyn-Kulik_M_Mozgawa_M-prawnikarstwo_aspekty_pedofilii_analiza_dogmatyczna_i_wyniki_badan_empirycznych-CZPKiNP_2006-z.2.pdf [dostęp: 24.02.2021].

8 P. Marcinek, A. Kapała, *Pedofilia w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym*, „Seksuologia Polska” 2012, nr 10(2), s. 76-84, https://journals.viamedica.pl/seksuologia_polska/article/viewFile/33534/24577 [dostęp: 24.02.2021].

9 M. Bocheński, *Ile pedofilii w „pedofilach”? Wybrane problemy wykorzystywania seksualnego małoletnich w Polsce – perspektywa kryminologiczna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2015, nr 14(3), s. 100-101, <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/471> [dostęp: 24.02.2021].

10 K. Imieliński, *Seksualność*, t. 2, PWN, Warszawa 1990, s. 197.

11 A. Więcek-Durańska, M. Durański, *Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem (art. 197 § 4 kk)-analiza kryminologiczna*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, nr 19, s. 179-180, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/Anna-Wi%C4%99cek-Dura%C5%84ska-Mariusz-Dura%C5%84ski-Zgwa%C5%82cenie-ze-szczeg%C3%B3lnych-okrucie%C5%84stwem-art.-197-%C2%A7-4-k.k.-analiza-kryminologiczna-165.pdf> [dostęp: 24.02.2021].

12 J. Heitzman, M. Lew-Starowicz, M. Pacholski, Z. Lew-Starowicz, *Wykorzystywanie seksualne dzieci w Polsce – analiza badań 257 sprawców, którzy popełnili przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, „Psychiatria Polska” 2014, nr 48(1), s. 105-120, http://strona.ppol.nazwa.pl/uploads/images/PP_1_2014/105Heitzman_PsychiatrPol_1_2014.pdf [dostęp: 24.02.2021].

Osoby duchowne i ich odpowiedzialność za przestępstwa seksualne w świetle prawa kanonicznego

W aktach normatywnych zaliczanych do ustaw wyznaniowych brakuje definicji osoby duchownej. Jedynie w ustawie o systemie ubezpieczeń społecznych podana jest definicja duchownego¹³, ma ona jednak zastosowanie jedynie na gruncie ubezpieczeń społecznych¹⁴. Zdaniem ustawodawcy ustanowienie duchownych pozostaje w autonomicznej decyzji opartej na prawie własnym kościołów i innych związków wyznaniowych o czym mowa w art. 12 ust. 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁵. Na tej podstawie wysuwa się wniosek, że status osoby duchownej na gruncie prawa polskiego ma osoba, która została duchownym zgodnie z normami prawa wewnętrznego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej¹⁶.

W ujęciu prawno-kanonicznym, aby zaistniało przestępstwo muszą być spełnione łącznie trzy przesłanki. Według pierwszej szkoda powstaje na skutek naruszenia porządku prawnego. Po drugie, osoba popełniająca czyn musi być tego świadoma. Po trzecie, naruszona zostaje norma prawna, obwarowana sankcją karną¹⁷.

Podkreślić należy, że kara, którą ponosi duchowny z jednego systemu prawnego nie zwalnia ani nie zastępuje kary wymierzonej w innym systemie odpowiedzialności¹⁸. Jak już wspomniano przyczyną kary jest świadome, dobrowolne i ciężko zawinione naruszenie normy karnej.

Według wytycznych Konferencji Episkopatu Polski w porządku prawnym Kościoła rozstrzygnięcie w sprawach przestępstw seksualnych popełnionych przez duchownych wobec osób niepełnoletnich jest zastrzeżone dla Kongregacji Nauki Wiary (motu proprio *Sacramentorum sanctitatis tutela* z 21 maja 2010 r. art. 6 §1)¹⁹. Do najcięższych przestępstw prawo Kościoła zalicza:

- przestępstwo przeciw szóstemu przykazaniu Dekalogu, popełnione przez duchownego z niepełnoletnim poniżej 18. roku życia (z niepełnoletnim zrównana jest osoba, która trwale jest niezdolna posługiwać się rozumem)²⁰;
- nabywanie, przechowywanie lub upowszechnianie w celach satysfakcji seksualnej obrazów pornograficznych, przedstawiających małoletnich poniżej 14. roku życia – w jakikolwiek sposób i za pomocą jakiegokolwiek urządzenia.

Kodeks prawa kanonicznego (kan. 1395) przewiduje także sankcje karne dla duchownych za inne czyny popełnione w sferze seksualności, nie podlegające specjalnym regulacjom. Przestępstwo przeciwko szóstemu przykazaniu, popełnione przez duchownego z osobą niepełnoletnią, ulega przedawnieniu po upływie 20. lat od dnia, w którym niepełnoletni ukończył 18 rok życia²¹. W indywidualnych przypadkach z zastrzeżeniem prawa Kongregacji Nauki Wiary może dojść do uchylenia przedawnienia.

Podkreślić należy, że kary przewidziane przez kodeks prawa kanonicznego różnią się od kar wymierzanych przez władzę państwową. Są one sankcjami odpowiadającymi specyfice Kościoła i najczęściej polegają na pozbawieniu dobra duchowego, prawnego czy materialnego, będącego w posiadaniu Kościoła²². Kara ma

13 Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, t.j. Dz.U. 2020 poz. 266 z późn. zm.: „Za osobę duchowną uważa się duchownego oraz członków zakonów męskich i żeńskich Kościoła Katolickiego, innych kościołów i związków wyznaniowych”.

14 B. Pieron, *Równe czy identyczne...?*, op.cit., s. 155-181.

15 Ibidem.

16 Ibidem.

17 M. Bryła, *Kary w kościelnym prawie karnym*, <http://www.kosciol.pl/article.php/20050430222401341> [dostęp: 24.10.2020].

18 P. Wojnicz, *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich – rozważania na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, „Civitas et Lex” 2020, nr 26(2), s. 59-72, <http://www.doi.org/10.31648/cetl.4419>.

19 Wytyczne Konferencji Episkopatu Polski dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia, s. 2, <https://episkopat.pl/wytyczne-dotyczace-wstepnego-dochodzenia-kanonicznego-w-przypadku-oskarzen-duchownych-o-czyny-przeciwko-szostemu-przykazaniu-dekalogu-z-osoba-niepelnoletnia-ponizej-osiemnastego-roku-zycia-2/> [dostęp: 09.03.2021]

20 Ibidem, s. 2.

21 Ibidem.

22 P. Wojnicz, *Penalizacja czynów seksualnych...*, op.cit., s. 59-72.

służyć dobru jednostki i wspólnoty, której zło zostało wyrządzone, a celem kary jest naprawienie zgorszenia oraz doprowadzenie do poprawy²³.

Sankcje w Kościele znajdują się w księdze VI kodeksu prawa kanonicznego i są to²⁴: kary poprawcze, zwane cenzurami, oraz kary ekspiacyjne. Stosowane są również środki zaradcze oraz pokuty²⁵. Środki zaradcze mają na celu zapobieżenie przestępstwu, natomiast pokuty służą zastąpieniu kary lub zwiększenia jej dolegliwości²⁶.

Kary poprawcze (cenzury)

Według kodeksu prawa kanonicznego cenzura to kara pozbawiająca chrześcijanina popełniającego przestępstwo pewnych dóbr duchowych i doczesnych, nie zostanie z niej zwolniony. Najcięższą karą kościelną jest ekskomunika. Polega ona na wyłączeniu chrześcijanina z wspólnoty kościelnej oraz nałożeniu na niego zakazu korzystania z dóbr kościelnych.

Kodeks prawa kanonicznego wymienia trzy skutki prawne ekskomuniki (kan. 1331§1). Ekskomunikowanemu zabrania się:

- jakiegokolwiek udziału w sprawowaniu ofiary eucharystycznej lub w jakichkolwiek innych obrzędach kultu;
- sprawowania sakramentów i sakramentaliów oraz przyjmowania sakramentów;
- sprawowania kościelnych urzędów, posługi albo jakichkolwiek innych zadań, bądź wykonywania aktów rządzenia.

Jeśli ekskomunika została wymierzona lub deklarowana, przestępca:

- działający wbrew postanowieniu, powinien zostać usunięty, a czynność liturgiczna – przerwana, chyba że przeszkadza temu poważna przyczyna;
- nieważnie podejmuje akty rządzenia, które (według § 1, n. 3) są niegodziwe;
- nie może korzystać z przywilejów wcześniej mu udzielonych;
- nie może otrzymać w Kościele godności, urzędu lub innego zadania;
- pozbawiony zostaje dochodów z tytułu godności, urzędu czy jakiegokolwiek zadania, a także posiadanej w Kościele pensji.

Jako częściową ekskomunikę określa się karę interdyktu. Osoba, która jej podlega, pozostaje we wspólnocie, pozbawiona jest jednak pewnych dóbr określonych w kodeksie. Skutki interdyktu określono w kan. 1332 § 2 – ukarany jest związany zakazami, które omówiono powyżej (kan. 1331, § 1, n. 1 i 2), a kara dotyczy zarówno osób duchownych, jak i świeckich.

Specyficznym rodzajem kary poprawczej jest suspensa, która zarezerwowana jest tylko dla osób duchownych. Jest to kara zabraniająca wykonywania jurysdykcji, nauczania, podejmowania aktów władzy, pozbawiająca dochodów. Może mieć charakter ogólny i częściowy. Jak już wskazano, może być zastosowana jedynie do osób duchownych (kan. 1333 § 1) i zabrania ona wykonywania:

- wszystkich lub tylko niektórych aktów władzy święceń;
- wszystkich lub tylko niektórych aktów władzy rządzenia;
- wszystkich lub niektórych uprawnień lub zadań związanych z urzędem.

Ustawa lub nakaz mogą postanawiać, że po wyroku skazującym lub deklarującym suspendowany nie może ważnie wykonywać aktów rządzenia (§ 2.).

23 J. Wroceński, *Wymiar kar kościelnych w kontekście salus animarum*, „Symposium” 2016, nr 31(2), s. 9-40, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a8db650c-26c9-4409-b37a-955d0c87c547> [dostęp: 24.02.2020].

24 Kodeks prawa kanonicznego (kan. 1311-1340), <http://www.zaufaj.com/prawo-kanoniczne/62.html> [dostęp: 24.10.2020].

25 Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, ver. 1.0, <https://cod.ignatianum.edu.pl/component/content/article/9-stolicy-apostolskiej/148-kongregacja-nauki-wiary-vademecum-dotycz%C4%85ce-wybranych-kwestii-proceduralnych-w-zakresie-post%C4%99powania-w-przypadkach-nadu%C5%BCy%C4%87-seksualnych-pope%C5%82nianych-przez-duchownych-wobec-ma%C5%82oletnich.html?Itemid=109> [dostęp: 24.10.2020].

26 M. Bryła, *Kary w kościele*..., op.cit.

Zakaz nie dotyczy (§ 3):

- urzędów lub władzy rządzenia, które nie podlegają władzy przełożonego ustanawiającego karę;
- prawa do mieszkania, jeśli przestępca posiada je z racji urzędu;
- prawa do zarządzania dobrami, które ewentualnie należą do urzędu zajmowanego przez suspendowanego, jeśli kara wiąże mocą samego prawa.

Suspensa zabraniająca pobierania dochodów, stypendium czy pensji zawiera w sobie obowiązek zwrotu wszystkiego, co zostało bezprawnie przyjęte, nawet w dobrej wierze (§ 4).

Kary ekspiacyjne

Cechą charakterystyczną kar ekspiacyjnych jest zadośćuczynienie wspólnocie za wyrządzoną krzywdę. Według obowiązujących przepisów kanonicznych kary te mogą obowiązywać na czas określony lub nieokreślony. Ustają zaś z chwilą zadośćuczynienia za wyrządzoną szkodę.

Karami ekspiacyjnymi (kan. 1336 § 1) są:

- zakaz lub nakaz przebywania na określonym miejscu lub terytorium;
- pozbawienie władzy, urzędu, zadania, prawa, przywileju, uprawnienia, łaski, tytułu, odznaczenia, nawet czysto honorowego;
- zakaz korzystania z tego, co wyliczono w n. 2 lub zakaz korzystania z tego w określonym miejscu lub poza określonym miejscem; tego rodzaju zakazy nigdy nie powodują nieważności;
- karne przeniesienie na inny urząd;
- wydalenie ze stanu duchownego.

Do wydania nakazu przebywania na określonym miejscu lub terytorium, wymagana jest jednak zgoda ordynariusza tego miejsca, chyba że chodzi o dom przeznaczony również dla duchownych spoza diecezji, odbywających pokutę lub podejmujących poprawę (kan. 1337 § 2).

Omawiane pozbawienia i zakazy (1338 § 1) nie obejmują władzy, urzędów, zadań, praw, przywilejów, uprawnień, łask, tytułów, odznaczeń, które nie podlegają władzy przełożonego ustanawiającego karę. Nie można pozbawić święceń, lecz jedynie zakazać sprawowania funkcji, których wykonywanie umożliwiając; również nie można pozbawić kogoś stopni akademickich (§ 2).

Zaradcze środki karne i pokuty

Kodeks prawa kanonicznego wymienia również zaradcze środki karne oraz pokuty. Wśród zaradczych środków karnych wyodrębnia się upomnienie oraz nagana. Upomnienie ma charakter pouczenia, zwrotu uwagi na to, jak należy postępować, a jakich zachowań unikać. Upomnienie zgodnie z wytycznymi stosuje się wobec osób, które znajdują się w blisko popełnienia przestępstwa lub tych, na które, w wyniku przeprowadzonego dochodzenia, pada poważne podejrzenie popełnienia przestępstwa. (kan. 1339 § 1.).

Nagana natomiast jest aktem władcy jurysdykcyjnej – karcą tego, kto narusza porządek²⁷ i udzielana jest temu, kto postępowaniem powoduje zgorszenie lub poważne naruszenie porządku publicznego (kan. 1339 § 2). Przestanki do udzielenia upomnienia lub nagany powinny być oparte na podstawie jednego z dokumentów przechowywanych w tajnym archiwum kurii (kan. 1339 § 3).

Innym wymienianym w kodeksie środkiem wobec osób mogących popełnić przestępstwo jest pokuta. W ujęciu prawnym pokuta, to obowiązek wykonania jakiegoś aktu religijnego, aktu miłosierdzia, nałożona w zakresie zewnętrznym, np. pielgrzymka, jałmużna, modlitwa (kan. 1340 § 1). Przy jej wymierzaniu przełożony bierze pod uwagę zarówno okoliczności czynu, jak i osobiste właściwości przestępcy. Pokuta może zostać dołączona do karnego środka upomnienia lub nagany „według własnego roztropnego uznania ordynariusza” (kan. 1340 §3). Podkreśla się również, że „za tajne przekroczenie nie należy nigdy nakładać pokuty publicznej” (kan. 1340 §2).

27 Ibidem.

Zgodnie z kan. 1341 – ordynariusz dopiero wtedy powinien wszcząć postępowanie sądowe lub administracyjne w celu wymierzenia lub deklaracji kary – gdy uznał, że „ani braterskim upomnieniem, ani naganą, ani też innymi środkami pasterskiej troski nie można w sposób wystarczający naprawić zgrzeszenia, wyrównać naruszonej sprawiedliwości i doprowadzić do poprawy winnego”.

Karanie czynów Kościół uznał za ostateczny środek, po wcześniejszym wyczerpaniu wszystkich możliwości wpływu, oddziaływania mającego na celu skłonienie sprawy do poprawy i zadośćuczynienia.

Obowiązek informowania organów ścigania o popełnionym przestępstwie seksualnym

Wraz z nowelizacją kodeksu karnego wprowadzono obowiązek niezwłocznego informowania organów ścigania o przypadkach nadużyć seksualnych wobec dzieci. Znowelizowany 23 marca 2017 r. art. 240 k.k. przewiduje odpowiedzialność karną (pozbawienie wolności do 3 lat) za niepowiadomienie organów ścigania m.in. o przestępstwach, o których mowa w art. 200 k.k. (odbycie stosunku lub innej czynności seksualnej z małoletnim poniżej lat 15), art. 198 k.k. (wykorzystanie bezradności innej osoby w celu odbycia stosunku lub innej czynności seksualnej) oraz art. 197 § 3 i 4 k.k.

Przepisy te obowiązują każdego, kto ma wiedzę o takiej sytuacji, a więc także władze kościelne. Jedną z kwestii przywoływanych w tym kontekście, jest spoczywająca na przełożonym kościelnym powinność zawiadomienia państwowych organów ścigania o podejrzeniu popełnienia przestępstwa przez duchownego²⁸.

Wraz ze zmianami przepisów prawnych pojawiły się trudności związane z ich realizacją. Część z nich ma charakter uniwersalny i dotyczy nie tylko duchownych, lecz także osób świeckich. Wśród najczęściej wymienianych dylematów moralnych związanych z obowiązkiem powiadomienia organów ścigania o popełnieniu przestępstwa jest sytuacja, gdy osoba pokrzywdzona nie chce, aby sprawa została zgłoszona policji lub prokuraturze. Drugi dylemat dotyczy okoliczności uzyskania informacji, często nabywanych wraz z posługą duszpasterską. Trzecim zagadnieniem jest posiadanie informacji o czynach, które miały miejsce przed wejściem w życie nowelizacji kodeksu karnego. We wszystkich tych przypadkach, mimo istnienia zdań odrębnych, przyjmuje się, że na przedstawicieli władzy kościelnej lub księdzu, który uzyskał wiedzę o czynie zabronionym ciąży obowiązek (również prawny) zawiadomienia organów ścigania o czynie zabronionym także wtedy, gdy doszło do przedawnienia lub gdy osoba pokrzywdzona sobie tego nie życzy i gdy można w uzasadniony sposób podejrzewać, że takie zawiadomienie, a zwłaszcza jego proceduralne następstwa, odbiją się niekorzystnie na psychice osoby pokrzywdzonej²⁹.

Przedmiotem zawiadomienia organów ścigania o przestępstwie nie mogą być wiadomości objęte tajemnicą spowiedzi. Kodeks prawa kanonicznego zwalnia z obowiązku zeznawania w sądzie kościelnym duchownych „w odniesieniu do tego, co im przekazano z racji sprawowania świętej posługi” (kan. 1548 § 2). W prawie polskim chroni się wyłącznie tajemnicę spowiedzi, ustanawiając zakaz przesłuchiwania duchownego (art. 178, p. 2 k.p.k.³⁰ i art. 82, p. 3 k.p.a.³¹) lub prawo odmowy zeznań (art. 261 § 2 k.p.c.³²) faktów objętych tajemnicą spowiedzi, nie chroni zaś tajemnicy wynikającej z forum poza sakramentalnego, tak jak czyni to kodeks prawa kanonicznego³³. W literaturze podkreśla się, że duchowny może również uzyskać informację o przestępstwie w okolicznościach nieobjętych tajemnicą spowiedzi w okolicznościach, które prawo kościelne lub zwyczaj zobowiązują go do zachowania tajemnicy, a które jednak w prawie

28 Centrum Ochrony Dziecka, *Obowiązki przełożonego*, <https://cod.ignatianum.edu.pl/component/content/article/11-komentarze/58-obowi%C4%85zki-prze%C5%82o%C5%BConego.html?Itemid=109> [dostęp: 24.10.2020].

29 J. Dohnalik, *Prawo kanoniczne wobec nadużyć seksualnych duchownych względem dzieci i młodzieży*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2015, nr 14(1), s. 50-66, <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/485> [dostęp: 24.02.2020].

30 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. 2020 poz. 30 z późn. zm.

31 Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. Dz.U. 2020 poz. 256 z późn. zm.

32 Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. 2020 poz. 1575 z późn. zm.

33 P. Kutynia, *Tajemnica i sekret spowiedzi. Perspektywa ekumeniczno-kanoniczna*, „Studia Oecumenica” 2015, nr 15, s. 369-396, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-aa68a6f1-77c5-450b-9883-af6b2b6e6bd5> [dostęp: 24.02.2021].

polskim nie wyłączają obowiązku zawiadomienia organów ścigania. Specyfiką posługi duszpasterskiej jest osobisty kontakt z wiernymi oparty na zaufaniu. Dlatego dyskrekcja jest przymiotem, którego oczekuje się od każdego kapłana, któremu w rozmaitych okolicznościach szeroko rozumianej posługi duszpasterskiej, także poza spowiedzią, wierni ujawniają swoje sprawy moralne, duchowe, intymne, osobiste, rodzinne. Szczegółne miejsce zajmuje tu kierownictwo duchowe, czyli stała i systematyczna indywidualna pomoc i towarzyszenie w rozwoju życia wewnętrznego. Może mieć ona charakter instytucjonalny, jak w przypadku ojca duchownego w seminarium czy wychowawcy nowicjuszy w zgromadzeniu zakonnym. W art. 17 Wytycznych dotyczących wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej osiemnastego roku życia (dalej Wytycznych) rekomenduje się, by wiedzę uzyskaną w ramach kierownictwa duchowego traktować analogicznie do tajemnicy spowiedzi³⁴.

Przy okazji nowelizacji kodeksu karnego i pojawienia się obowiązku zawiadamiania organów ścigania o przestępstwach seksualnych, których ofiarami są dzieci, pojawiło się pytanie, czy taki obowiązek istnieje także w stosunku do czynów sprzed wejścia w życie nowego prawa. W literaturze przedmiotu odpowiedzi na to pytanie są rozbieżne. Z jednej strony podkreśla się, że takiego obowiązku nie ma, ponieważ prawo nie działa wstecz. Według innego stanowiska, skoro art. 240 k.k. rozpoczyna się słowami: „kto, mając wiarygodną wiadomość...”, a nie „kto poweźmie wiarygodną wiadomość...”, każdy jest zobowiązany do zawiadomienia o czynie zabronionym, gdyż wiedzę na ten temat posiadał wprawdzie wcześniej, ale posiada ją także w chwili wejścia w życie znowelizowanego przepisu.

W związku ze zmianą prawa polskiego Konferencja Episkopatu Polski dnia 6 czerwca 2017 r. dokonała również nowelizacji Wytycznych z 2014 r. oraz Aneksu II do tego dokumentu: „Procedura postępowania”. W preambule podkreśla się, że władze kościelne będą działać „przy poszanowaniu prawa obowiązującego w Polsce”, co oznacza, że na duchownych również ciąży obowiązek zawiadomienia organów ścigania, chyba że z treści lub charakteru zgłoszenia wynika w sposób ewidentny, że jest ono niewiarygodne. Należy jednak zawiadomić policję lub prokuraturę, jeśli ewentualnie podjęte wstępne dochodzenie kanoniczne potwierdziłoby prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego, o którym mowa w art. 197 § 3 lub 4 k.k., czy 198 i 200 k.k.³⁵.

Podsumowanie

Przestępczość seksualna osób duchownych jest zjawiskiem budzącym w społeczeństwie wiele kontrowersji. Kościół bowiem kojarzony jest z wysoko rozwiniętymi normami etycznymi i moralnymi, a od reprezentujących go duchownych oczekuje się przykładowego życia, zgodnego z dogmatami Kościoła. Od kilku lat obserwujemy ożywioną dyskusję ideologiczną i merytoryczną dotyczącą sytuacji, w których to osoby duchowne popełniają przestępstwa o charakterze seksualnym. Do niedawna w społeczeństwie funkcjonowało przekonanie, że osoby duchowne są wyłączone spod jakiejkolwiek odpowiedzialności, zarówno władzy świeckiej jak i kościelnej.

Celem niniejszego artykułu było więc przedstawienie oraz scharakteryzowanie zarówno odpowiedzialności karnej jak i kanonicznej duchownych. Analiza literatury oraz obowiązujących przepisów prawnych jednoznacznie wskazuje, że kara, którą ponosi duchowny w jednym systemie prawnym nie zwalnia go ani nie zastępuje kary wymierzonej w innym systemie. Powiedzieć można nawet, że duchowny podlega podwójnej odpowiedzialności. Pierwszej w ramach prawa świeckiego oraz drugiej w ramach prawa kanonicznego.

34 R. Dappa, *Duchowny wobec obowiązku denuncjacji przestępstw seksualnych na podstawie art. 240 kodeksu karnego*, „Teka Komisji Prawniczej PAN. Oddział w Lublinie” 2018, t. 11, s. 37, http://tkp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/TKP_XI_2018_nr1_37-49_Dappa.pdf [dostęp: 24.02.2021].

35 B. Pieron, *Tajemnica zawodowa (duszpasterska) duchownego*, „Annales Canonici” 2016, nr 12(1), s. 131-153, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-0aea1ffe-511c-41a1-9a33-26c7fb5fb330> [dostęp: 25.02.2020].

Bibliografia

Akty prawne

- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, t.j. Dz.U. 2020 poz. 256 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. 2020 poz. 1575 z późn. zm.
- Kodeks prawa kanonicznego (kan. 1311-1340), <http://www.zaufaj.com/prawo-kanoniczne/62.html> [dostęp: 24.10.2020].
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, t.j. Dz.U. 2017 poz. 1153.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny, t.j. Dz.U. 2020 poz. 1444, 1517.
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego, t.j. Dz.U. 2020 poz. 30 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, t.j. Dz.U. 2020 poz. 266 z późn. zm.

Dokumenty urzędowe

- Wytyczne Konferencji Episkopatu Polski dotyczące wstępnego dochodzenia kanonicznego w przypadku oskarżeń duchownych o czyny przeciwko szóstemu przykazaniu Dekalogu z osobą niepełnoletnią poniżej 18 roku życia, Akta Konferencji Episkopatu Polski <https://episkopat.pl/wytyczne-dotyczace-wstepnego-dochodzenia-kanonicznego-w-przypadku-oskarzen-duchownych-o-czyny-przeciwko-szostemu-przykazaniu-dekalogu-z-osoba-niepelnoletnia-ponizej-osiemnastego-roku-zycia-2/> [dostęp: 24.10.2020].

Literatura

- Bocheński M., *Ile pedofilii w „pedofilach”? Wybrane problemy wykorzystywania seksualnego małoletnich w Polsce – perspektywa kryminologiczna*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2015, nr 14(3), s. 99-132, <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/471> [dostęp: 24.02.2021].
- Dappa R., *Duchowny wobec obowiązku denuncjacji przestępstw seksualnych na podstawie art. 240 kodeksu karnego*, „Teka Komisji Prawniczej PAN. Oddział w Lublinie” 2018, t. 11, s. 37-49, http://tkp.edu.pl/wp-content/uploads/2020/03/TKP_XI_2018_nr1_37-49_Dappa.pdf [dostęp: 24.02.2021].
- Dohnalik J., *Prawo kanoniczne wobec nadużyć seksualnych duchownych względem dzieci i młodzieży*, „Dziecko Krzywdzone. Teoria, Badania, Praktyka” 2015, nr 14(1), s. 50-66, <https://dzieckokrzywdzone.fdds.pl/index.php/DK/article/view/485> [dostęp: 24.02.2021].
- Głowacka A., *Odpowiedzialność osób prawnych Kościoła katolickiego za czyny niedozwolone*, „Acta Erasmiana” 2015, t. 9, s. 137-156, <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/66661/edition/65065/content> [dostęp: 24.02.2021].
- Heitzman J., Lew-Starowicz M., Pacholski M., Lew-Starowicz Z., *Wykorzystywanie seksualne dzieci w Polsce – analiza badań 257 sprawców, którzy popełnili przestępstwa seksualne wobec małoletnich*, „Psychiatria Polska” 2014 nr 48(1), s. 105-120, http://strona.ppol.nazwa.pl/uploads/images/PP_1_2014/105Heitzman_PsychiatrPol_1_2014.pdf [dostęp: 24.02.2021].
- Imieliński K., *Seksualność*, t. 2, PWN, Warszawa 1990.
- Kapała A., *Różnorodność wariantów diagnozy pedofilii w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2019, nr 53, s. 147-167, <https://www.doi.org/10.19195/2084-5065.53.9>.
- Kutynia P., *Tajemnica i sekret spowiedzi. Perspektywa ekumeniczno-kanoniczna*, „Studia Oecumenica” 2015, nr 15, s. 369-396, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-aa68a6f1-77c5-450b-9883-af6b2b6e6bd5> [dostęp: 24.02.2021].
- Marcinek P., Kapała A., *Pedofilia w opiniowaniu sądowo-seksuologicznym*, „Seksuologia Polska” 2012, nr 10(2), s. 76-84, https://journals.viamedica.pl/seksuologia_polska/article/viewFile/33534/24577

[dostęp: 24.02.2021].

- Mozgawa M., Budyn-Kulik, M., *Prawnokarne aspekty pedofilii. Analiza dogmatyczna i wyniki badań empirycznych*, „Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych” 2006, nr 2, s. 43-78, https://czpk.pl/dokumenty/zeszyty/2006/zeszyt2/Budyn-Kulik_M_Mozgawa_M-prawnokarne_aspekty_pedofilii._analiza_dogmatyczna_i_wyniki_badan_empirycznych-CZPKiNP_2006-z.2.pdf [dostęp: 24.02.2021].
- Pieron B., *Równe czy identyczne traktowanie osób duchownych w prawie polskim?*, „Annales Canonici” 2017, nr 13(1), s. 155-181, http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.ojs-doi-10_15633_acan_2224/c/2224-2203.pdf [dostęp: 24.02.2021].
- Pieron B., *Tajemnica zawodowa (duszpasterska) duchownego*, „Annales Canonici” 2016, nr 12(1), s. 131-153, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-0aea1ffe-511c-41a1-9a33-26c7fb5fb330> [dostęp: 25.02.2020].
- Więcek-Durańska A., *Przestępczość seksualna duchownych – analiza przypadków*, „Psychiatria Polska” 2020, nr 190.
- Więcek-Durańska A., *Przestępczość seksualna duchownych wobec osób małoletnich – analiza przypadków*, „Psychiatria Polska” 2021 [online first], nr 190, s. 1-16, <https://doi.org/10.12740/PP/OnlineFirst/123883>.
- Więcek-Durańska A., Durański M., *Zgwałcenie ze szczególnym okrucieństwem (art. 197 § 4 kk) – analiza kryminologiczna*, „Prawo w Działaniu. Sprawy Karne” 2014, nr 19, s. 165-203, <https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2018/09/Anna-Wi%C4%99cek-Dura%C5%84ska-Mariusz-Dura%C5%84ski-Zgwa%C5%82cenie-ze-szczeg%C3%B3lnych-okrucie%C5%84stwem-art.-197-%C2%A7-4-k.k.-analiza-kryminologiczna-165.pdf> [dostęp: 24.02.2021].
- Wojnicz P., *Penalizacja czynów seksualnych wobec małoletnich – rozważania na tle prawa kanonicznego i polskiego prawa karnego*, „Civitas et Lex” 2020, nr 26(2), s. 59-72, <http://www.doi.org/10.31648/cetl.4419>.
- Wrocławski J., *Wymiar kar kościelnych w kontekście salus animarum*, „Symposium” 2016, nr 31(2), s. 9-40, <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-a8db650c-26c9-4409-b37a-955d0c87c547> [dostęp: 24.02.2020].

Źródła internetowe

- Bryła M., *Kary w kościelnym prawie karnym*, <http://www.kosciol.pl/article.php/20050430222401341> [dostęp: 24.10.2020].
- Centrum Ochrony Dziecka, *Obowiązki przełożonego*, <https://cod.ignatianum.edu.pl/component/content/article/11-komentarze/58-obowi%C4%85zki-prze%C5%82o%C5%BConego.html?Itemid=109> [dostęp: 24.10.2020].
- Kongregacja Nauki Wiary, *Vademecum dotyczące wybranych kwestii proceduralnych w zakresie postępowania w przypadkach nadużyć seksualnych popełnianych przez duchownych wobec małoletnich*, ver. 1.0, <https://cod.ignatianum.edu.pl/component/content/article/9-stolicy-apostolskiej/148-kongregacja-nauki-wiary-vademecum-dotycz%C4%85ce-wybranych-kwestii-proceduralnych-w-zakresie-post%C4%99powania-w-przypadkach-nadu%C5%BCy%C4%87-seksualnych-pope%C5%82nianych-przez-duchownych-wobec-ma%C5%82oletnich.html?Itemid=109> [dostęp: 24.10.2020].
- Policja, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności (197-205)*, <http://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-6> [dostęp: 24.10.2020].
- Żaczekiewicz-Zborska K., *Prof. Filar: Prawo kanoniczne nie zastępuje prawa karnego*, <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/prof-filar-prawo-kanoniczne-nie-zastepuje-prawa-karnego,53136.html> [dostęp: 24.10.2020].